

KÖZLEMÉNYEK - SHORT COMMUNICATIONS

MEGJEGYZÉSEK A SZKÍTA KORI ALFÖLD-CSOPORT
VEREMHÁZAINAK KÉRDÉSÉHEZ

CZIFRA SZABOLCS*

Jelen tanulmányban a kora vaskori szkíta kultúrájú Alföld-csoport veremházairól való ismereteinket szeretném bővíteni egy Hajdú-Bihar megyei régészeti feltárás tapasztalatai alapján. A dolgozatban felhasználom az új, nagy területű ásatásokról (Nyíregyháza, Manda-bokor, Salgótarján, Ipari park II) publikált kora vaskori (szkíta kori) leletanyagot a félig földbe mélyített veremházak áttekintéséhez és kulturális kapcsolatainak vizsgálatához.

Kora vaskori telepobjektumok Ebesen

2003–2004 folyamán a debreceni Déri Múzeum munkatársai két szezonban megelőző feltárást végeztek Ebes, Zsong-völgy lelőhelyen (Hajdú-Bihar megye) (1. kép).¹ A lelőhely Ebes községtől keletre, a 4-es főúttól délre, a MOL bázistelepétől északra található. Nyugat felől egy mély patak-völgy határolja a területet. A régészeti lelőhely keleti kiterjedését – ásatás hiányában – egyelőre nem lehet biztonsággal megállapítani, de nagyon valószínű, hogy a MOL telephelyéhez vezető műút túloldalán is folytatódik.² A megelőző feltárás során neolitikus, vaskori, római császárkori (szarmata), 9. századi és Árpád-kori régészeti jelenségek kerültek napvilágra. Az alábbiakban két kora vaskori (szkíta kori) veremházat mutatok be.³

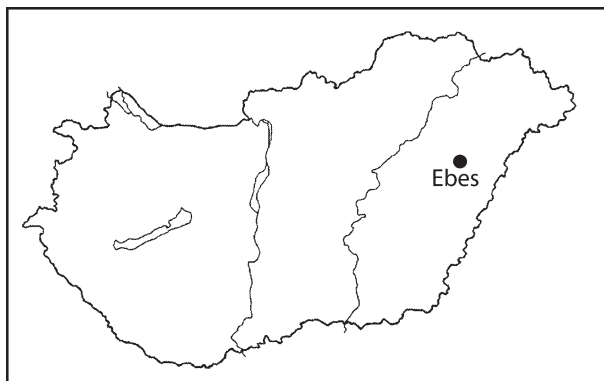
138/323. veremház. Lekerekített sarkú, négyszögletes alaprajzú, 250 × 240 cm nagyságú, félig földbe mélyített objektum. Legnagyobb mélysége 38 cm. Az épület déli oldalának közelében vörös színű paticsos omladékok észleltünk (438. str.). Ez talán az egykori kemence omladéka lehet.

A veremház leletanyaga:

1. Világosbarna színű, durva felületű, zúzott kerámiával soványított, kézzel formált, foltosra égetett, egyenes peremű, kettős bütyökkel díszített, hordó alakú edény töredéke (2. kép 5). Pá.: 15,5 cm.

2. Barna színű, durva felületű, zúzott kerámiával soványított, kézzel formált, foltosra égetett, egyenes peremű, hordó alakú edény töredéke (2. kép 6). Pá.: 16 cm.

3. Barna színű, durva felületű, zúzott kerámiával soványított, kézzel formált, gyengén kiégetett, vízszintes

1. kép. Ebes, Zsong-völgy

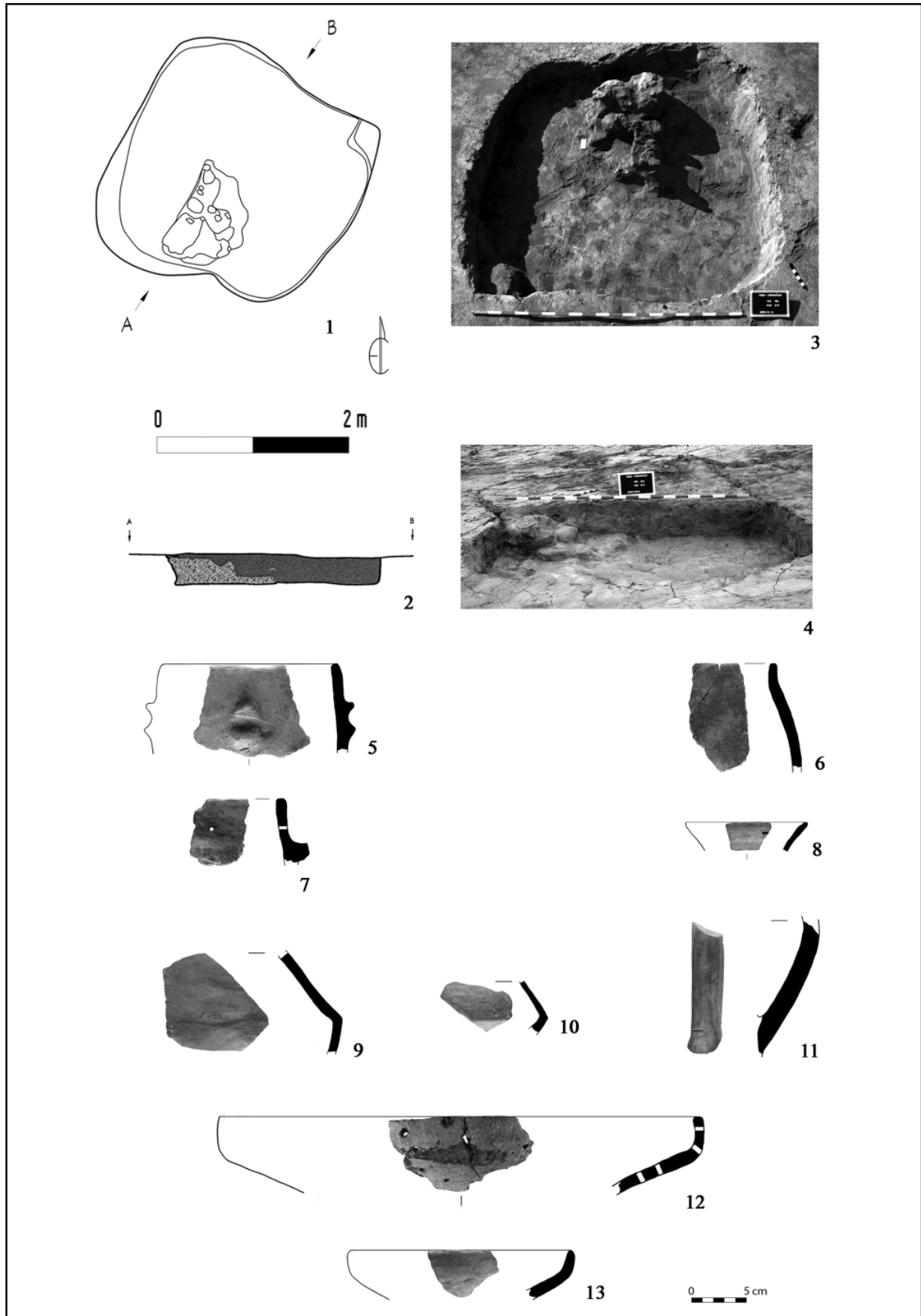
Abb. 1. Ebes, Zsong-Tal

* Czifra Szabolcs. ELTE BTK Régészettudományi Intézet, H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B.
E-mail: czifra_sz@yahoo.com

¹ Az ásatás felelős vezetője Dani János volt. 2004-ben a feltárást Ringer István és Szolnoki László irányította. A szkíta kori leletek feldolgozásának lehetőségéért Dani Jánosnak tartozom köszönettel.

² DANI 2004, 205.

³ Az ebesi ásatás leletanyaga a debreceni Déri Múzeumban található (leltározatlan).

2. kép. Ebes, Zsong-völgy 138/323. veremház. 1-4: a veremház alaprajza és metszete; 5-13: kerámialeletek az objektumból

Abb. 2. Ebes, Zsong-Tal Grubenhaus 138/323. 1-4: Grundriss und Schnitt des Grubenhauses;
5-13: Keramikfunde aus dem Objekt

bütyökkel díszített, hordó alakú edény töredéke (2. kép 7). A bütyök fölött 4 mm átmérőjű furat látható. Pá.: 14 cm.

4. Világosbarna színű, simított felületű, zúzott kerámiával soványított, kézzel formált, vastag falú edény peremtöredéke (2. kép 8).

5. Sötétszürke színű, simított felületű, jól iszapolt, korongolt, közepesen kiégetett bikónikus bögre oldaltöredéke (2. kép 9).

6. Világosbarna színű, simított felületű, jól iszapolt, korongolt, jól kiégetett bikónikus bögre oldaltöredéke (2. kép 10).

7. Világosbarna színű, sima felületű, jól iszapolt és kiégetett, négyyszögletes keresztmetszetű fültöredék (2. kép 11).

8. Kívül világosbarna, belül sötétbarna színű, durva felületű, zúzott kerámiával és apró kavicsal soványított, kézzel formált, foltosra égetett, behúzott peremű tál töredéke (2. kép 12). A tálal több helyütt átfúrták. A furatok átmérője 4 mm. Pá.: 43 cm.

9. Barna színű, simított felületű, zúzott kerámiával soványított, kézzel formált, gyengén kiégetett, behúzott peremű tál töredéke (2. kép 13). Pá.: 20 cm.

A félig földbe mélyített épület betöltéséből a fent bemutatott kerámiaformákon kívül nagy mennyiségű, zömmel barna színű, zúzott kerámiával soványított, kézzel formált, közepesen kiégetett, jellegtelen oldaltöredék, valamint néhány kisméretű, korongolt edénytöredék került elő. Ugyancsak az objektum betöltéséből került napvilágra két lapos örlőkő-töredék, valamint néhány apró paticsdarab és kevés állatsont.

229/553. veremház. Lekerékített sarkú, téglalap alakú, 320 × 260 cm alapterületű, félig földbe mélyített objektum. Legnagyobb mélysége 32 cm. Bontás közben az épület alján sárgásbarna színű, kemény padlóra utaló réteg jelentkezett. A padlót nyolc oszlophely törte át, a cölöplyukak 16–20 cm átmérőjűek, mélységük 10–15 cm között változik.

A veremház leletanyaga:

1. Barna színű, simított felületű, zúzott kerámiával soványított, kézzel formált, közepesen kiégetett, enyhén kihajló peremű edény töredéke (3. kép 5). Pá.: 10 cm.

2. Világosbarna színű, simított felületű, zúzott kerámiával és apró kavicsal soványított, kézzel formált, közepesen kiégetett, egyenes peremű edény töredéke (3. kép 6). A perem alatt vízszintes fogóbütyök található, amelyet középen átfúrtak. Pá.: 14,5 cm.

3. Barna színű, durva felületű, zúzott kerámiával soványított, kézzel formált, közepesen kiégetett bikónikus, perem fölé emelkedő füllel ellátott bögre töredéke (3. kép 7). A fül közepén egy alig érzékelhető barázda látható.

4. Barna színű, durva felületű, zúzott kerámiával soványított, kézzel formált, foltosra égetett edény fenéktöredéke (3. kép 8). Pá.: 8 cm.

5. Világosbarna színű, fényezett felületű, apróra zúzott kerámiával és apró kavicsal soványított, korongolt, jól kiégetett, behúzott duzzadt peremű tál töredéke (3. kép 9). Pá.: 28 cm.

6. Világosbarna színű, simított felületű, apróra zúzott kerámiával és apró kavicsal soványított, kézzel formált, jól kiégetett, behúzott peremű tál töredéke (3. kép 10).

A cserépdarabon egy 4 mm átmérőjű furat található közvetlenül a tál hasvonalá alatt. Pá.: 22 cm.

A táblán is bemutatott kerámiaformákon kívül ugyanebből az objektumból viszonylag nagy mennyiségű jellegtelen, kézzel formált kerámiatöredék is napvilágot látott. Ezek többsége barna színű, durva felületű, zúzott kerámiával soványított edényekhez tartozott. Ebből az objektumból meglehetősen kevés korongolt edénytöredék került elő. Említést érdemel még a veremházban talált állatsontanyag, 1 darab örlőkő-töredék, valamint néhány paticsdarab.

A két veremházból előkerült leletanyag formai párhuzamait szép számmal ismerjük szkíta kori temetőkből. Egyéb keltező értékű leletanyag nélkül, csak a kerámiatípusok alapján ma még nem lehet pontosabban elhelyezni ezt a leletanyagot a Kr. e. 7. század vége és a Kr. e. 4. század között. A Kárpát-medence keleti felének kora vaskori településtörténetének vizsgálatát megnehezíti az a tény, hogy mindeddig nem sikerült a Kr. e. 7. század végétől a Kr. e. 4. század végéig terjedő időszakot felölelő szkíta jellegű leletanyagot időrendileg tagolni. Egyes tárgytipusok (kardok, tegezveretek, zablák, nyílhegyek) kronológiai rendszerezése már megkezdődött, de a településeken leggyakrabban előkerülő edényformákat egyelőre nem tudjuk keltezni. A korongolt kerámia Kárpát-medencei, illetve erdős-sztyeppvidéki megjelenésével már sokat foglalkozott a kutatás,⁴ ennek ellenére máig nem kellőképpen tisztázott a korongolás átvételének helye és ideje. A bizonytalanságot növeli, hogy a korongolt kerámiaformáknak még csak részben létezik egységes tipológiai rendszere.⁵ Egyes vélemények szerint az Alföldre már a 7. század végén eljutott,⁶ a Kr. e. 6. század közepe előtt pedig széles körben elterjedt ez az edénykészítési eljárás.⁷ Így a fent bemutatott Ebes, Zsong-völgyi objektumok leletanyagát meglehetősen tág időhatárokon belül tudjuk csak elhelyezni.⁸

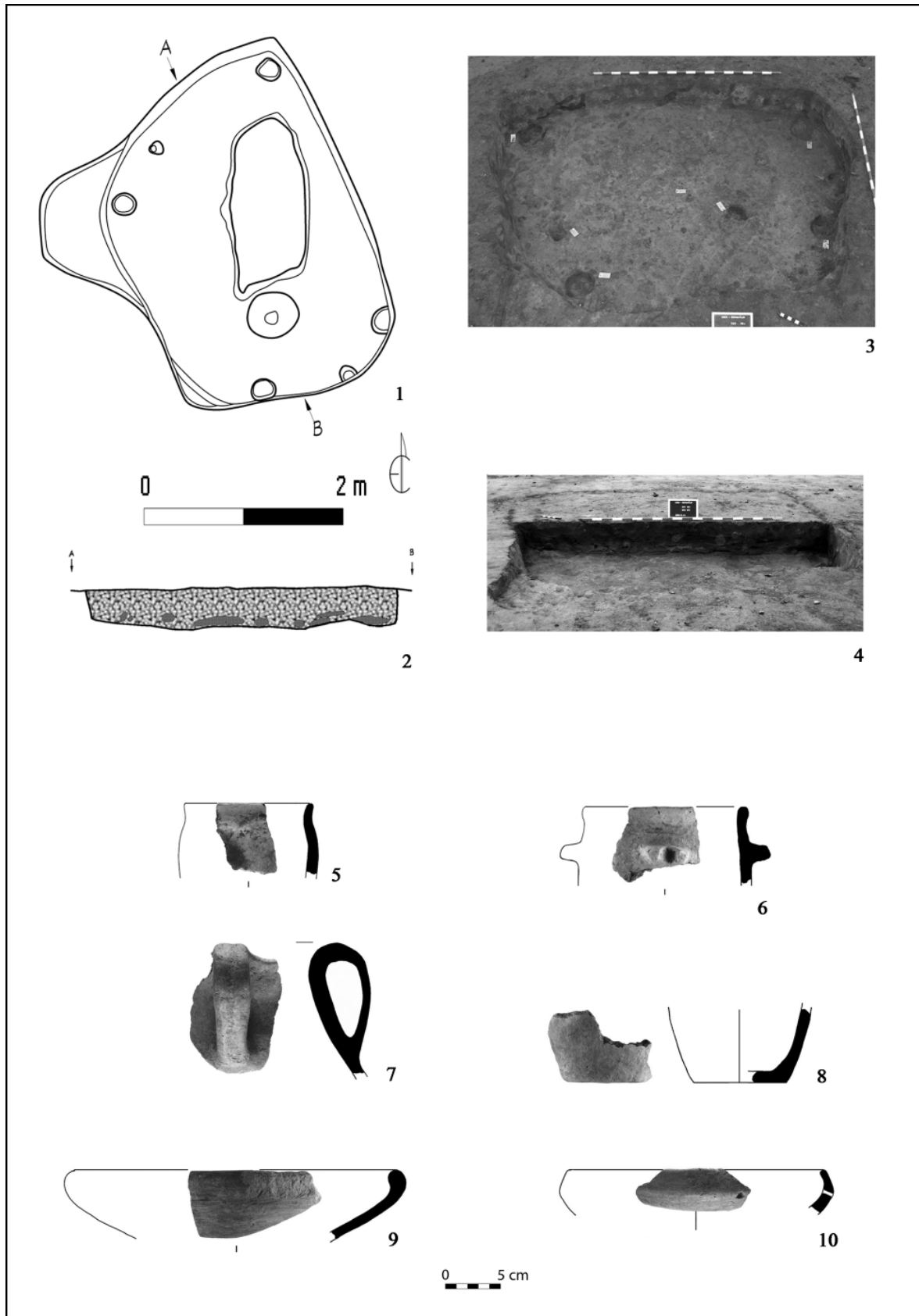
⁴ LENGYEL 1964; SMIRNOVA 1965; DUŠEK 1966; DUŠEK 1966a, 24–28; PÁRDUCZ 1973, 50–51; CHOCHOROWSKI 1985, 30–51; ROMSAUER 1990; CHOCHOROWSKI 1996; SMIRNOVA 1999.

⁵ A korongolt, egyfülű bögrékről lásd: ZIRRA 1976. Az Alföld-csoport kerámiaformáiról általában lásd: CHOCHOROWSKI 1985, 30–51. A Kárpát-medence szkíta kori korongolt edényeiről lásd: ROMSAUER 1991; CHOCHOROWSKI 1996.

⁶ KEMENCZEI 2001, 34.

⁷ ROMSAUER 1990, 365; KEMENCZEI 1994, 89.

⁸ A nagyméretű településfeltárások során előkerült leletanyag feldolgozása várhatóan jelentősen módosítani fogja az Alföld-csoport kerámia leletanyagában a korongolt, illetve kézzel formált kerámia százalékos megoszlását. Jan Chochorowski jórészt a temetők leletanyaga alapján végezte számításait (CHOCHOROWSKI 1985, Abb. 9).

3. kép. Ebes, Zsong-völgy 229/553. veremház. 1-4: a veremház alaprajza és metszete; 5-10: kerámialeletek az objektumból

Abb. 3. Ebes, Zsong-Tal Grubenhaus 229/553. 1-4: Grundriss und Schnitt des Grubenhauses;
5-10: Keramikfunde aus dem Objekt

Az Alföld-csoport veremházai

Jelenlegi ismereteink szerint a Kárpát-medencében a kora vaskortól számolhatunk veremházakkal. A megelőző időszakban (késő bronzkor) a földfelszíni épületek voltak jellemzőek.⁹ A Kárpátoktól keletre viszont a felszíni épületek mellett elenyésző számban, de megjelennek a félig földbe ástott objektumok is, a kelet-európai sztyeppén pedig szinte kizárólagos épülettípusnak tekinthetők.¹⁰

Van adatunk arra, hogy a veremházak az Alföld szkíta kori településeinek gazdasági egységei magját alkották. Ezek közelében voltak az egyéb gazdasági rendeltetésű épületek, objektumok (tárolóvermek, agyaggyerő gödrök, kuttak).¹¹

A szkíta kori veremházak félig földbe mélyített, lekerekített sarkú (esetleg kissé ovális vagy szabálytalan) téglalap alaprajzú épületek. A tetőszerkezetet tartó oszlopok a rövidebb oldalak közepén, az épület hossz tengelyében (2–3) vagy a ház sarkainál (4 vagy ennél több) találhatók. Az épületek hossz tengelyében leásott oszlophelyek általában jóval nagyobbak a többinél. A többoszlopos épületeknél a sarkokon leásott oszlopok is igen robusztusak. Jó példa erre a Šárovécen feltárt veremház.¹² A két- vagy háromoszlopos épületeknél a bejáratot valamelyik rövidebb oldalon, a tetőtartó oszlop mellett rekonstruálják (pl. Gyomaendrőd 19, A37. épület¹³).¹⁴ A négy (vagy ennél több) oszlopos épületeknél a bejárat a hosszabbik oldal közepén volt (pl. Nyíregyháza, Manda-bokor, 476. objektum;¹⁵ Salgótarján, Ipari park II. 128. ház¹⁶).

Az épületek általában egyhelyiségesek,¹⁷ de van adatunk kéthelyiségesre is (Nyíregyháza, Manda-bokor).¹⁸ Padlójukat rendszerint agyag-

gal tapasztották le.¹⁹ Az agyagrégteg a veremház teljes padlóját fedhette, de ismert olyan eset is, ahol a letapasztás nem érte el az objektum oldalfalát.²⁰ Ezenkívül előfordul a lesarazott padló cseréptöredékekkel való betérítése is (Hódmezővásárhely, Kardoskút-Fehértó, 12. lelőhely).²¹

Számos esetben rendelkezünk házon belüli tűzhelyre vonatkozó adattal (pl. Ebes, Zsongvölgy 138/323. objektum, Nyíregyháza, Manda-bokor,²² Salgótarján, Ipari park,²³ Szolnok-Alcsi XVI. felület, 30. objektum²⁴), sőt kövekkel megerősített, tapasztott kemencére utaló adatokkal is (Nyíregyháza, Manda-bokor).²⁵

A lelőhelyeken (Gyál 7. lh. 2–4. gödör, Nyíregyháza, Manda-bokor, Salgótarján) talált paticsdarabok a falak szerkezetére utalnak.²⁶

A veremházakon belül tárológödörre is van adatunk. A gyomai A33. számú objektum közepén kerek, függőleges oldalfalú gödör mélyedt a padlóba. Ebben egy ép edényt találtak.²⁷ Nyitrán a 3/83. objektum délkeleti oldalához ásták a méhkas alakú tárológödört.²⁸ A Besenyszög-Szórópusztáról közölt épületnél a délnyugati sarokba mélyítették a 90 cm mély vermet.²⁹

A tető anyagát szalmának,³⁰ nádnak³¹ vagy zsin-delynek(?)³² vélik.

Az Alföld szkíta kori négyszögletes alaprajzú épületeinek rekonstruálására két eltérő megoldás született.³³ Ágasfás-szelemenés, földfelszínre

¹⁹ Salgótarján, Ipari park II. lelőhelyen a nagyméretű épület agyagpadlója esetében többszöri megújítást dokumentált az ásató (VADAY 2001, 211).

²⁰ CSEH 2001, 86.

²¹ PÁRDUCZ 1944–1945, 62, 64, 1. ábra.

²² ISTVÁNOVITS 1997, 76.

²³ VADAY 2001, 210–211.

²⁴ CSEH 2001, 85, 5. kép.

²⁵ ISTVÁNOVITS 1997, 76. A Kustánfalvi-kultúra kisgejőci/Mali Heivci-i településén feltárt épületekben is volt tűzhely (POPOVICH 1997, 79–80, Pl. XV, a bal felső sarokban).

²⁶ DINNYÉS 2001, 73–74; ISTVÁNOVITS 1997, 76; VADAY 2001, 210. A Kárpátoktól keletre fekvő területeken is meglehetősen sok tapasztásdarabot találnak az épületek feltöltésében – pl. Čerepin (KRUŠELNJIČKA 1976, 108–109).

²⁷ CATTANI 1994, 211.

²⁸ ROMSAUER 1993, 13, Obr. 9.

²⁹ CSEH 2005, 7, 5. kép.

³⁰ Az ásató a veremházak betöltésében észlelt puha, fehér, porszerű anyag alapján következtetett erre (ISTVÁNOVITS 1997, 76).

³¹ A vízpart közelében fekvő településeken egyszerű, könnyen hozzáférhető és megfelelő nyersanyag volt a nád.

³² VADAY 2003, 33. Vaday Andrea a lelőhelyen előkerült nagyszámú vasszeg alapján következtet a zsin-delytető meglétére (VADAY 2003, 33, 2. kép 14).

³³ A kelta koinéban általános épülettípusnak tekintett veremházakat korábban többnyire földfelszínre támaszkodó sátor-tetővel rekonstruálták (PUSZTAI 1967, 4. ábra; HORVÁTH 1987, 4. kép; SZABÓ-GUILLAUMET-KRIVECZKY 1997, 87–88, 81. kép).

⁹ V. SZABÓ 2004, 137–139.

¹⁰ VANČUGOV 1996.

¹¹ ISTVÁNOVITS 1997, 76.

¹² NOVOTNÝ 1955, Obr. 232.

¹³ CATTANI 1994, Fig. 3. Valószínűbb, hogy a bejáratot itt is valamelyik hosszabbik oldalon kell rekonstruálnunk; pl. Endrőd A33. objektuma esetében is erre utal a lépcsős lejárát (CATTANI 1994, Fig. 2).

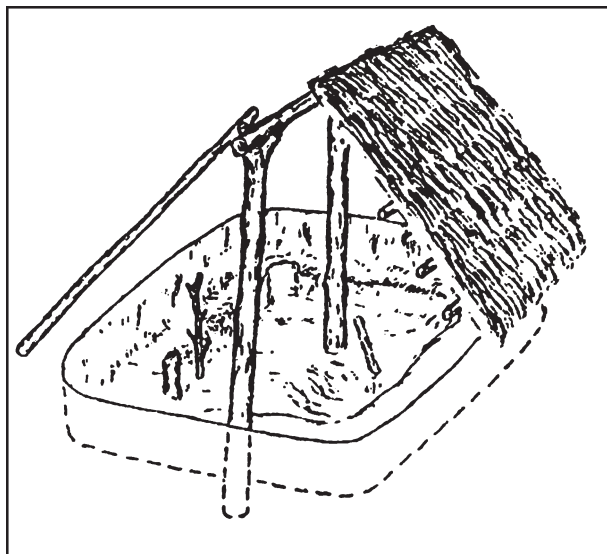
¹⁴ Meg kell jegyeznünk, hogy régészeti adatok alapján nem lehet sem megerősíteni, sem pedig cáfolni ezt az elképzelést.

¹⁵ ISTVÁNOVITS 1997, 69. kép.

¹⁶ VADAY 2001, 210, 3. kép.

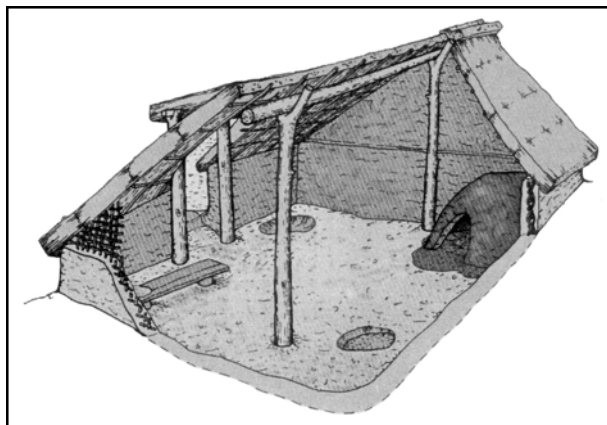
¹⁷ CHOCHOROWSKI 1985, 133, 134; ISTVÁNOVITS 1997, 76; VADAY 2001, 210.

¹⁸ ISTVÁNOVITS 1997, 76. A Don-vidéki nagyméretű Elizavetsko településen meglehetősen gyakorinak számítanak a két- vagy többosztatú veremházak (BRASINSZKIJ-MARCSENKO 1978, Ris. 1).

4. kép. Székely kori veremház rekonstrukciója, Szolnok-Zagyvart (CSEH 1990 alapján)

Abb. 4. Rekonstruktion des skythenzeitlichen Grubenhauses, Szolnok-Zagyvart (nach CSEH 1990)

5. kép. Székely kori veremház rekonstrukciója, Nyíregyháza-Manda-bokor 476. objektum (ISTVÁNOVITS 1997 alapján)

Abb. 5. Rekonstruktion des skythenzeitlichen Grubenhauses, Nyíregyháza-Manda-bokor Objekt 476 (nach ISTVÁNOVITS 1997)

támaszkodó sátozottós veremházat rekonstruált Cseh János (4. kép),³⁴ míg Istvánovits Eszter felmenő falú épületekkel számol ebben az időszakban (5. kép).³⁵ Az ásatások eredményei alapján nem zárható ki, hogy a két épülettípus egymás mellett létezett. Az endródi A33. számú veremház kapcsán felmerült egy a földfelszínre támaszkodó, felmenő falrekonstrukció lehetősége is.³⁶ Több esetben nem volt oszlopnym az épületek alapgyödrében (illetve a falsíkon kívül sem): pl. Ebes, Zsong-völgy 138/323. veremház,

Nyitra/Nitra-Chrenová II. 9/71., 21/71. és 28a/71. objektumok,³⁷ Salgótarján, Ipari park II.³⁸ Ilyen esetekben felmerülhet az objektum talpgerendás épületként vagy boronaházként történő rekonstrukciója.³⁹

Sokáig úgy tűnt, hogy az Alföld-csoport településein kizárólag veremházakkal számolhatunk. Hallstatt-székita környezetből azonban van adatunk oszlopos szerkezetű, földfelszínre épült építményekre.⁴⁰ A rákospalotai ásatásokon előkerült 26 cölöplyuk valamilyen földfelszíni szerkezet meglétét valószínűsíti.⁴¹ Vaday Andrea salgótarjáni ásatásán földfelszínre épített, tapasztott padlójú épületeket azonosított.⁴² Ezek talán boronaházak voltak. Valószínűleg a dombvidékeken és a hegyvidékek előterében kell több hasonló épülettel számolnunk.⁴³

A szkíta kori félig földbe mélyített épületek funkciójának megállapításakor hasonló problémával szembesülünk, mint más korszakok esetében. Bizonyos adatok arra utalnak, hogy ezeknek az épületeknek – akár egy településen belül is – eltérő funkciójuk volt. A Csécs/Čečejevce lelőhelyen előkerült 7/79. számú objektumot a betöltésben talált nagy mennyiségű orsógomb és agyagnehezék alapján gazdasági épületként értelmezik.⁴⁴ A kérdés megoldását az objektumok méretének összehasonlítása sem viszi sokkal előbbre. A legnagyobb (több mint 25 m²) alapterületűek között egyszerű ágasfás-szelemenés

Újabb az oszlopok elrendezésének megfelelően felmenő falazatot valószínűsítene (BADER 1999, 221–228, Abb. 2.10–11; SZABÓ–KRIVÉCZKY–CZAJLIK 2004, 27; TANKÓ 2004, 111, Abb. 3.3). Az Árpád-kor kutatói is eltérő megoldásokat dolgoztak ki a veremházak rekonstrukciójára (lásd összefoglalóan: SÁBÁN 1999; TAKÁCS 1999; VÉKONY 2002).

³⁴ CSEH 1990, 5. kép.

³⁵ ISTVÁNOVITS 1997, 76.

³⁶ CATTANI 1994, 211. Az A37-es objektum esetében is bizonyítottan látja a kutató, hogy az épület oldalfala az alapgyödrön kívül esett (CATTANI 1994, 212, Fig. 3).

³⁷ ROMSAUER 1993, Obr. 2–4.

³⁸ VADAY 2001, 210, 1. kép.

³⁹ A sztyeppe szkíta kori településeiről is több oszlophely nélküli, félig földbe mélyített épületről van adatunk: Belskoe gorodiscse (Vorszkla-vidék) – RADZIEVSKAJA–SHRAMKO 1980, 182, Ris. 1 és 181; Marica (Szejm-vidék) – PUZIKOVA 1978, 186, Ris. 2; Pastyrskoje gorodiscse (Dnyeper–Bug térsége) – JAKOVENKO 1968, 178, Ris. 3.

⁴⁰ ŠÍSKA 1980, 288; MIROŠŠAYOVÁ 1994, 53. Hegyvidéki területeken kőalapozású, földfelszíni épületekre is van példa, pl. Szlovéniában: Stična, Kučar, Most na Soči (GUŠTIN 1996).

⁴¹ HORVÁTH 2001, 107.

⁴² VADAY 2003, 35.

⁴³ Az erdős sztyeppén sem ismeretlen a földfelszíni épület ebben a korban – pl. Čerepin (KRUSĚLNICKA 1976, 42, 47–48).

⁴⁴ MIROŠŠAYOVÁ 1994, 53, Tab. I.

veremház (Endrőd A33. objektum)⁴⁵ és közösségi(?) épületként meghatározott objektum is található (Salgótarján, Ipari park II.).⁴⁶ Az utóbbi esetben az építmény padlóját többször megújították, közepén pedig nagyméretű tűzhely állt. Szinte teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a kis alapterületű (12 m²-nél kisebb) építmények inkább gazdasági rendeltetésű objektumok lehettek.⁴⁷ A Dunántúlon az épülettípust Hallstatt-környezetben is megtaláljuk, ahol lakóházként és gazdasági épületként egyaránt használhatták.⁴⁸

Összegzés

A veremházak feltűnése a Kárpát-medencében a kora vaskorban nem magyarázható egyértelműen keleti, sztyepei kapcsolatokkal. A félig földbe mélyített alapú építmények a keleti Hallstatt-kultúra településterületén is nagy számban

megtalálhatóak (Szlovénia, Ausztria, Magyarország, Csehország, Szlovákia), a Kárpátoktól keletre pedig a vaskorban egyértelműen a sztyepei és az erdős sztyeppvidék szkíta kultúrájú népességéhez köthetők. A régészeti feltárások során megfigyelt negatív struktúrákból kétféleképpen („pásztorkunyhó” vagy felmenő falú épület) rekonstruálják a veremházakat. Noha egyre több adat támasztja alá az utóbbi megoldást, egyelőre nem vethetjük el a földfelszínre támaszkodó sátozott rekonstrukciót sem.⁴⁹ Az épületek méreteiben jelentős eltérés tapasztalható. Eddigi adataink alapján egyaránt használhatták őket lakóházakként és gazdasági épületekként is.

A szkíta korra keltezhető településásatások leletanyagának feldolgozása remélhetőleg lehetővé teszi, hogy megfelelő ismérvek alapján a szkíta kori félig földbe mélyített épületek között elkülönítsük a lakóházakat.

IRODALOM

- BADER, T.
1999 Rekonstruktion und Nachbau frühkeltischer Baubefunde im Keltenmuseum Hochdorf/Enz, Bundesrepublik Deutschland. In: JEREM, E.–POROSZLAI, I. (Ed.): *Archaeology of the Bronze and Iron Age. Proceedings of the International Archaeological Conference Százhalombatta, 3–7 October 1996*, Budapest, 221–238.
- BRASINSZKIJ, I. B.–MARCSENKO K. K.
1978 Stroitelnye kompleksi Elizavetskogo gorodisca na Donu (Les ensembles de constructions du goroditche d'Elizavietovka sur le Don). SA 204–221.
- CATTANI, M.
1994 Iron Age Dwellings in Endrőd 19 (SE Hungary). In: B. GENITO (Ed.): *The Archaeology of the Steppes*. Napoli, 209–219.
- CHOCHOROWSKI, J.
1985 Die Vekerzug-Kultur. PA 36.
1996 Problem recepcji elementów kultury antycznej (greckiej) w kotline Karpackiej w VI w. p.n.e. (Problem der Rezeption der Elemente der antiken (griechischen) Kultur im Karpatenbecken im 6. Jh. u. Z. In: CHOCHOROWSKI, J. (Red.): *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej – Probleme der Bronze- und der frühen Eisenzeit in Mitteleuropa*. Kraków, 115–147.
- CSEH J.
1990 Egy szkíta ház Szolnok-Zagyvapartról. Múzeumi Levelek 63–64, 3–18.
1999 Szkíta telepjelző objektum alaprajzának és felépítményének rekonstrukciós lehetőségei. Ősrégészeti Levelek 1, 52–53.
2001 Szkíta földművelők-állattartók településeinek régészeti nyomai a Zagyva mentén. In: HAVASSY P. (szerk.): *Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora*. Gyulai katalógusok, Gyula 10, 81–94.
2001a Szkíta és kelta településnyomok Törökszentmiklós-Kenderparton. A 2000 nyarán végzett ásatások eredményeiről. Ősrégészeti Levelek 3, 48–50.
2005 Szkíta telepjelző objektum Besenyszög-Szórópusztán. Múzeumi Levelek 80–81, 5–23.
- DANI J.
2004 Ebes, Zsong-völgy. Régészeti kutatások Magyarországon 2003, 205–209.

⁴⁵ CATTANI 1994, 211–212, Fig. 2.

⁴⁶ VADAY 2001, 210–211; VADAY 2003, 33.

⁴⁷ ROMSAUER 1993, 15.

⁴⁸ JEREM 2003, 191, 27. kép.

⁴⁹ Néprajzi párhuzamokból bőséggel ismerünk „pásztorkunyhókat”. A vizsgált objektum Árpád-kori és néprajzi vonatkozásait tájékoztató jelleggel lásd: TAKÁCS 1999.

- DINNYÉS I.
2001 Gyal, 7-7A lelőhely: szkíta településrészlet. Régészeti kutatások Magyarországon 1999, 71-84.
- DUŠEK, M.
1966 K otázke trácej keramiky. AR XVIII/1, 54-64.
1966a Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin. ASF VI. Bratislava.
- GUŠTIN, M.
1996 Eisenzeitliche Siedlungs- und Hausstrukturen im Südostalpengebiet. ArchA 80, 215-220.
- HORVÁTH L.
1987 Késő vaskori ház- és településtípusok Dél-Zalában. ZM 1, 59-80.
- HORVÁTH M. A.
2001 Budapest a szkíta korban. In: HAVASSY P. (szerk.): Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora. Gyulai katalógusok, Gyula, 10, 39-49.
- ISTVÁNOVITS E.
1997 Nyíregyháza-Manda-bokor. Kora vaskori település a Kr. e. VI-IV. századból. In: RACZKY P.-KOVÁCS T.-ANDERS A.: Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései (Paths into the past. Rescue excavation on the M3 motorway). Budapest, 73-79, 181-182.
- JAKOVENKO, E. V.
1968 Pastirskie gorodishhe skifskogo chasu (za materialami razkopok 1955 g). Arkheologija XXI, 175-186.
- JEREM E.
2003 A korai vaskor a Dunántúlon: a Hallstatt-kor. In: VISY Zs. (szerk.): Magyar régészet az ezredfordulón. Budapest, 183-191.
- KEMENCZEL, T.
1994 Pfeilspitzen vom Früh-Skythentyp aus Ostungarn (Korai szkíta típusú nyílhegyek Kelet-Magyarországon). FolArch XLIII, 79-99.
2001 Az Alföld szkíta kora. In: HAVASSY P. (szerk.): Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora. Gyulai katalógusok, Gyula, 10, 7-36.
- KRUŠELJNICKA, L. I.
1976 Pivnične Prikarpatja i Zahidna Volinji za dobi rannjoho zaliza. Kiev.
1998 Čornolisjka kultura serednjoho pridnistrovja. Lvov.
- LENGYEL I.
1964 A fazekaskorong megjelenésének kérdése a Nagyalföldön (Zur Frage des frühesten Gebrauches der Töpferscheibe in der Großen Ungarischen Tiefebene). FolArch XVI, 25-32.
- MIROŠŠAYOVÁ, E.
1994 Sídliško z neskorej doby halštatskej v Cecejoviach. SIA XLII, 37-68.
1999 Einflüsse der Hallstattkultur in der Ostslowakei. In: JEREM, E.-POROSZLAI, I. (Ed.): Archaeology of the Bronze and Iron Age. Proceedings of the International Archaeological Conference Százhalombatta, 3-7 October 1996. Budapest, 157-166.
- NOVOTNÝ, B.
1955 Skythsko-halštatské sídlišni nálezy na Slovensku. AR VII/4, 458-486.
- PÁRDUZ M.
1944-1945 Szkíta kori telep a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. ArchÉrt 5-6, 62-80.
1973 Probleme der Skythenzeit im Karpatenbecken (Skythen, Urbevölkerung). ActaArchHung XXV, 27-63.
- POPOVICH, I.
1997 Periodization and chronology of Kushtanovica type sites in the Transcarpathian region. JAMÉ XXXVII-XXXVIII, 77-114.
- PUSZTAI R.
1967 Késő vaskori házak Lébényben. Arrabona 9, 5-11.
- PUZIKOVA, A. I.
1978 Gorodishhe Marica – pamjatnik lesostepnykh kultur skifskogo vremeni v Posejime (po itogam rabot 1973-74 gg) (Le goroditché de Marica: un monument de cultures sylvo-steppiques d'époque scythe sur la Seim. Résultats des fouilles de 1973-1974). SA 183-189.
- RADZIEVSKAJA, V. E.-SHRAMKO, B. A.
1980 Usadba s kostoreznoj masterskoj na Belskom gorodishhe (A homestead with a bone-carver's workshop at the fortified settlement Belskoye). SA 181-189.
- ROMSAUER, P.
1990 The earliest wheel-turned pottery in the Carpathian Basin. Antiquity 65, 358-367.
1993 Nové nálezy Vekerzugskej skupiny z Nitry. SIA XLI-1, 5-39.
- SABJÁN T.
1999 A veremház rekonstrukciója. Monumenta Historica Budapestinensia X. Budapest, 132-176.
- ŠÍŠKA, S.
1980 Druhý rok výskumu v Čecejovciach. AVANS, 286-289.

- SMIRNOVA, G. I.
 1965 K otázce trácké na kruhu robené keramiky ve Středním Podnestří (Podle výzkumů v r. 1963). AR XVII/1, 76–91.
 1999 Ešce raz seroj kružal'noj keramike iz ranneskifskich pamjatnikov Srednego Podnestrov'ja. ASGE 34, 44–57.
- SOUDSKÁ, E.
 1965 Obydlí na pozdně halštatských sídlištích. PA LVII/2, 535–595.
- V. SZABÓ G.
 2004 Ház, település és településszerkezet a késő bronzkori (BD, HA, HB periódus) Tisza-vidéken (Houses, Settlements, and Settlement Structures in the Tisza Region of the Late Bronze Age (Periods BD, HA, HB). In: NAGY E. GY.–DANI J.–HAJDÚ Zs. (szerk.): ΜΩΜΟΣ II. Óskoros Kutatók II. Összejövetelének konferenciakötete. Debrecen, 137–170.
- SZABÓ M.–GUILLAUMET J.-P.–KRIVÉCKY B.
 1997 Sajópetri-Hosszú-dűlő; Polgár-Király-érpart. In: RACZKY P.–KOVÁCS T.–ANDERS A.: Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései (Paths into the past. Rescue excavation on the M3 motorway). Budapest, 81–90, 182–184.
- SZABÓ M.–KRIVÉCKY B.–CZAJLIK Z.
 2004 Késő vaskori település Sajópetri határában (Sajópetri-Hosszú-dűlő) (Late Iron Age settlement at the outskirts of Sajópetri, Hosszú-dűlő). Régészeti kutatások Magyarországon 2002, 25–34.
- TAKÁCS M.
 1999 Lakóház-rekonstrukciók az Árpád-kori telep kutatásban (Tudománytörténeti áttekintés). Monumenta Historica Budapestinensia X. Budapest, 93–129.
- TANKÓ, K.
 2004 Rekonstruktion eines latènezeitlichen Grubenhauses aus Ménfőcsanak-Szeles. ComArchHung 105–112.
- VADAY A.
 2001 Előzetes jelentés a Salgótarján, Ipari park II. régészeti feltárásáról. NMMÉ XXV, 209–215.
 2003 Salgótarján, Ipari park II. lelőhely. Régészeti kutatások Magyarországon 2000, 31–38.
- VANČUGOV, V. P.
 1996 Das Ende der Bronzezeit im nördlichen Schwarzmeergebiet. EurAnt 2, 287–309.
- VÉKONY G.
 2002 10. századi település Tatabánya-Dózsakertben. In: K. CSEH J. (szerk.): Központok és falvak a honfoglalás és kora Árpád-kori Magyarországon. Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek, Tatabánya 6, 23–41.
- ZIRRA, V.
 1976 Über die Henkelgefäße im ostkeltischen Raum (Transsilvanien). In: HERBERT, H. MITSCHA-MÄRHEIM–H. FRIESINGER–H. KERCHLER (Hrsg.): Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburtstag I (Urgeschichte). ArchA Beih. 13, 777–818.

BEMERKUNGEN ZUR FRAGE DER GRUBENHÄUSER DER SKYTHENZEITLICHEN ALFÖLD-GRUPPE

SZABOLCS CZIFRA

In den Jahren 2003–2004 haben die Mitarbeiter des Debrecener Déri-Museums eine Rettungsgrabung am Fundort Ebes, Zsong-Tal (Kom. Hajdú-Bihar) (*Abb. 1*) vorgenommen und von der freigelegten skythenzeitlichen Siedlung zwei halb in die Erde eingesenkte Gebäude detailliert beschrieben (*Abb. 2–3*). Aus den Objekten kamen vor allem Keramikfunde ans Licht, unter denen sich auch scheibengedrehte Gefäßfragmente befanden. Die Grubenhäuser von Ebes können nur innerhalb ziemlich weiter Zeitgrenzen datiert werden (Ende 7. Jh. v. Chr. und 4. Jh. v. Chr.), da die typochronologische Gliederung des Fundmaterials der Alföld-Gruppe noch nicht vorgenommen wurde. Die in neuen, großflächigen Ausgrabungen (Nyíregyháza-Manda-bokor, Salgótarján-Ipari park II) freigelegten skythenzeitlichen Siedlungen ermöglichen, sich mit den in der Fachliteratur bisher vernachlässigten siedlungsgeschichtlichen Fragen zu beschäftigen. Vorliegende Studie untersucht den eigenartigen Gebäudetyp (halb in die Erde eingetieftes Gebäude/Grubenhaus) der Periode.

Unseren heutigen Kenntnissen gemäß ist mit Grubenhäusern im Karpatenbecken seit der frühen Eisenzeit zu rechnen. In der vorhergehenden Periode (Spätbronzezeit) gab es ebenerdige Gebäude. Östlich der Karpaten erscheinen die halb in die Erde eingetieften Gebäude schon in der Spätbronzezeit, und in der osteuropäischen Steppe sind sie als fast ausschließlicher Gebäudetyp zu betrachten. Die skythenzeitlichen Grubenhäuser sind halb in die Erde eingesenkte Gebäude mit viereckigem Grundriss und abgerundeten Ecken, in deren Fußboden im Allgemeinen mehrere Pfostenlöcher eingetieft sind. Auf Grund

der Zahl und Anordnung dieser Pfostenlöcher können die Dachkonstruktion und der Eingang des Grubenhauses rekonstruiert werden. Im Allgemeinen sind die Gebäude einräumig, aber es gibt auch Angaben über zweiräumige. Nicht selten gibt es eine Feuerstelle innerhalb des Hauses und auch eine Speichergrube. Auf die Wände der Grubenhäuser verweisen durchbrannte Bewurfstücke aus der Auffüllung der Gebäude. Das Dachmaterial war möglicherweise Stroh, Schilf oder Schindeln (?). Lange hatte es den Anschein, als hätte es in den Siedlungen der Alföld-Gruppe ausschließlich halb in die Erde eingetieftes Gebäude gegeben, aber seit neuem gibt es auch Angaben über ebenerdige Gebäude, die vielleicht Blockhäuser gewesen sein können. Wahrscheinlich hat man im Vorraum der Gebirge mit mehreren Hausformen ähnlicher Konstruktion zu rechnen.

Für die skythenzeitlichen Grubenhäuser wurden zwei unterschiedliche Rekonstruktionslösungen angeboten: ein auf der Erdoberfläche aufliegender Bau mit Gabelpfosten, Pfetten und Zeltdach (*Abb. 4*) und ein Gebäude mit stehenden Wänden (*Abb. 5*). Gewisse Angaben deuten an, dass die skythenzeitlichen Grubenhäuser – vielleicht sogar innerhalb einer Siedlung – unterschiedlichen Zwecken gedient haben.

Die Aufarbeitung des Fundmaterials aus den neuen, großflächigen Freilegungen von Siedlungen, die in die frühe Eisenzeit zu datieren sind, wird hoffentlich ermöglichen, auf Grund entsprechender Kenntnisse unter den skythenzeitlichen halb in die Erde eingetieften Gebäuden die Wohnhäuser absondern zu können.